

in da bi novela V drevesu je črv zaradi bogate snovi in izredno zapletenega konflikta zaslužila obliko romana.

V skladu s takšno karakteristiko Grabeljškovih novel je tudi njihova nedoživljena in nedomiselna oblikovna plat. Fabulo je Grabeljšek še dokaj spretno organiziral z okvirno zgodbo v prezentu in retrospektivo ter tako stopnjeval dramatičnost konflikta. To prednost pa je pogosto zapravil s samimi retrospektivnimi vložki, ki so odločno predolgi, slabo vstavljeni v tekst in nedinamični. Grabeljškova pripoved je morda hote nekam sunkovita, izpolnjena s kratkimi in skopimi stavki, da bi bila podobna realistični snovi. Kljub temu se bralec težko vživi v njen skromni besedni zaklad in v njeno ponarejeno ali pristno okornost; še posebno zavoljo tega, ker tudi osebe — kmet ali meščan — govore v istem papirnatem dialektu. Pripovedovanje se zlasti močno zatakne na straneh, kjer ljudje razmišljajo v nekakšnih čudnih in strašno starinskih monologih; ti priljubljeni samogovori naj bi namreč nadomestili psihološko karakterizacijo. Nerodni in staroverski so posebno takšni in podobni napovedni stavki: »se je razbesnelo v njem«, »se je zarezalo vanj«, »je zavpilo v duši«, »je zaječalo v srcu«, »so mu zaplahutale misli«; ti stavki delajo v stilu zgolj gnečo in krnijo njegovo že tako skromno dinamiko.

Grabeljškove Žive brazgotine zastavljajo prastaro estetsko vprašanje o ustvarjalčevi suverenosti. Avtor namreč dragocene snovi ni izoblikoval v višji umetniški organizem predvsem zaradi pregoreče zvestobe konkretnim realnim predlogam. Toda že ta zvestoba življenjski dialektiki pomeni novo, kvalitetno višjo stopnjo v Grabeljškovem pisateljskem razvoju. Kajti kljub vsem pomislekom je že pričujoča knjiga pretresljivo in pošteno pričevanje o naši stvarnosti in najboljše dosedanje Grabeljškovo delo.

Mitja Mejak

JANEZ MENART, PRVA JESEN

Ko je pesnik Janez Menart prvič nastopil v knjigi, ni bil sam zase: združil se je s tremi vrstniki, a vse kaže, da je četverico vezalo osebno prijateljstvo, ne toliko slovstveno prepričanje. Zakaj če so bili ostali trije še nekako ubrani na sorodne strune, je bil Menart že takrat povsem drugačen in njegovih enaindvajset pesmi ni prav sodilo med ostale. Podoba je, da se tega tudi sam zaveda, saj je nekako preklical oni prvi nastop že s tem, ko je vsaj eno — nemara najboljšo — od tistih pesmi zdaj znova uvrstil v prvo samostojno knjigo.* Češ: šele ta zbirka je pravi pregled prvega razdelka življenjske poti. Isto misel nakazuje tudi naslov knjižice, vsaj s prvim, najvidnejšim pomenskim odtenkom. Toda ta naslov ima očitno dvojni pomen in ime letnega časa ne označuje samo žetve ali pridelka, ampak tudi odmiranje ali vsaj otožnost. Prva in zadnja pesem v knjižici sta še posebej posvečeni blagi in žalostni jeseni, vendar v obeh zveni ne le bridkost, marveč tudi ljubezen do časa, ki je najbolj naklonjen premišljevanju, zbranosti in neiznosnemu razgledovanju. Tak je smisel vseh Menartovih stihov.

* Janez Menart, Prva jesen. Primorska založba Lipa v Kopru, 1955. Opremil Grega Košak. Triglavsko tiskarna v Ljubljani. 97 (+ III) strani. Izvodov: ? — Cena 250 dinarjev. — 64 pesmi, razporejenih v uvodno pesem in sedem kit: Skrlatni listi, Deževne kaplje, Sonce med meglami, Rosne pajčevine, Otvorila krizantema (sonetni venec in dodatna pesem), Goli park, Odmev (dve zaključni pesmi).

Poročevalcu običaji ne dovoljujejo, da bi razglašal navdušenje, tudi če ga je knjižna novost še tako prevzela. Sme pa zapisati, da so to knjižico že vsi v en glas hvalili. In tedaj se je pač vredno vprašati, kje bi utegnil biti vzrok take obče priljubljenosti.

Pesnikom v naših dneh radi očitamo posploševanje in kadar v pesmi naletimo na presplošno, ne docela enkratno in novo snovno jedrico, ji to zapisujemo na rovaš kot najhujšo slabost. Pri Janezu Menartu pa vidimo, da sta obe poglavitni snovni jedri pesništva zelo splošni, starodavni, znani in kar običajni: nejevoljen in brezmočno vdan obup spričo presilnih tegob divje in nevarne dobe — in žalost spričo neuslišane ljubezni. Kljub temu so pesmi tako presenetljivo učinkovite, prepričljive in trdne — ker so sredstva in pota pesnikovega občevanja s svetom — živim ali mrtvim, osebnim ali skupnostnim — svojska, le njemu lastna in z izvirnostjo dejavna.

Kruta in nasilna preprostost »Vojnih slik« spominja v slovstveni inačici na likovni izraz otroških risb, ko brez premisleka in brez prehodov kar našteva poenostavljene izvlečke dejstev. Toda naj bo taka obravnava dogodkov še tako kruta — hkrati izpoveduje ali vsaj nehote izraža tudi spodbudno človeško vrednoto: ljubečo vero v predmetnost, v oprijemljiva dejstva, ki so močnejša in pomembnejša od vseh umskih sestavljenk. Starodavno tolažilno geslo: A življenje teče dalje... se je tu oslikovalo brez besednega izpovedovanja, brez izjav, zgolj s sredstvi preprostega opisovanja in naštevanja bridkih dejstev.

V le malce bolj zapleteni obliki doživlja bralec isti pojav ob celi vrsti tistih pesmi, ki obravnavajo pesnikovo doživljanje — preneseno v doživljanje drugih ljudi ali v dogajanje brezosebne prirode. Malone tri cele kite (Deževne kaplje, Rosne pajčevine, Goli park) so posvečene takemu doje-manju in opevanju usode. Pravcata tihožitja, drobne risbe in obrazi razodevajo pesnikovo prizadevno iskanje sotrpinov; in ko jih najde in opiše, vidi, da ne doživlja sam svojih tegob in se ravno s tem zopet odreši.

Nejevoljni obup spričo dobe vesoljnega klanja, nemoč in občutje brezizhodnosti utrujenega sveta — to so razpoloženska izhodišča, iz katerih izvira pesnikova neizmerna, zares jesenska žalost. Toda ta trpna in negibna žalost je razlita le po površinski plasti njegovih stihov. Vse navidezno hrepenenje po mirni in nejunaško spokojni davnini je v resnici zgolj izraz zelo dejavnega, zavestno trdnega, dosledno usmerjenega življenjskega hotenja, ki potrjuje in pritrjuje preprostim vrednotam predmetnosti in telesnosti, stvarnega in dejavnega življenja, tistega, ki je močnejše in dragocenejše od pesnikovega zamišljenega mrakú. Iz teme zaprtega osebnega premišljevanja se ne prestando ozira v luč preprostih, zdravih, nezapletenih, dejavnih ljudi, in ko opeva svojo samoto, poveljuje tiste, ki so sicer manj globokoumni, toda bolj odporni kot on.

V izpovedovanju ljubezenske nesreče najdemo isti pogum, ki zna zanikati sebe, da bi poveljeval druge, manj pesniške, a življenjsko sposobnejše ljudi. Zakaj le na prvi pogled se zdi, da kratko in malo tarna, ker se mu Laura ali Julija ne odziva. Ko bolj pazljivo beremo, zasledimo jedro te ljubezenske bolečine: čustvo je ostalo neutešeno, četudi se je strast v telesih bržčas izživila. Zeni se je pesnik-ljubimec vselej predstavljal kot površen veseljak, nemara zato, ker je vnaprej pričakoval, da ga drugačnega ne bi hotela, a nemara tudi zavoljo občutja telesne zapostavljenosti:

Mešalka-mati mi v roke
 potisnila je vse preslabe ase:
 le pik-Razum in rdeči as-Srce;
 adut in karo-Mičnost, ki velja vse,
 je zamešala; in tako, brez nje,
 izgubil igro sem za večne čase.

Žena ga je sprejela takega, kakršnega se je dal; a ravno to ljubimca boli, ker si želi ne igre, temveč srčne nežnosti. Tolaži se (kakor njegov pesniški in človeški vzornik Shakespeare v Sonetih) z dvojno mislijo: če nisem tu in zdaj doživel srčne ljubezni, se iz tega razočaranja vsaj rodijo pesmi, ki bodo preživele čas in razpad, preživele minljivo mičnost ljubljene žene in me vkovala v zvezde; in če sem jaz v pavlihovski ljubezni ubog, so po svoje sicer tudi ubogi, toda v življenju močnejši in bolj zmagoviti tisti, ki se ne prepuščajo takim bolnim zapletom podzvestnega čustvovanja in mišljenja kot jaz. Torej zopet proslavljanje preprostih, tegobe (tokrat notranje) premagujočih, zdravih in močnih ljudi. Odnos do »nesrečne ljubezni« je ravno nasproten Prešernovemu, zato ni zgolj naključje ali literarna igrivost, če je v zadnjih dveh pesmih sonetnega venca »Ovenela krizantema« (ki izvira pravzaprav ves le iz enega samega doživetja in opisuje le duševne odmeve enega samega dogodka — sestanka na gozdni jasi) poudarjeno izrekel prav nasprotno stihotvorsko geslo kot Julijin pevec:

Kot ta sonet, ki nemo koprne
 razkriti črke tvojega imena,
 sem jaz ...
 in:
 Zato naj te nikar ne zaboli,
 če bi mi plašnost v srečju zadržala
 ključ tvojega imena za vsekdar.

Najbrž se bo komu, ki se bo podrobneje ukvarjal z Menartovo poezijo, posrečilo, s črtalom in šestilom podreti zid te »plašnosti« in odkriti »ključ« imena, ki »blodi« »kakor sanja izgubljena« med »pismi zaprašenimi«: bržkone je prav umetelno skrito; bralca to zares ne zanima, pač pa ga navaja k razmišljanju o tisti pesnikovi besedni umetelnosti, ki daje njegovim stihom poseben čar in sodobno, času ustrezno govorico.

Stihi se Menartu vrstijo po strogih pravilih zaprte kitice, z dosledno in čisto prepletenimi rimami. Toda zelo površen bi bil, zelo malo pesniškega posluha bi razodeval, kdor bi trdil, da je njegova pesniška oblika staroverska, ker si ne izmišljuje novih stihotvorskih načrtov in ker piše slovnično polne, sklenjene stavke, namesto da bi se prepuščal samogibnemu jecljanju podzvesti. Sodobno, zares novo in času ustrezno pojmovanje besedne umetnosti se razodeva pri Menartu v obravnavi podob in prispodob, v presenetljivih obratih, ki vselej upoštevajo dvojni navdih: zgolj besedni zven in predmetno ali pojmovno vsebino besede. Malone vsaka pesem se na kraju zgosti v nepričakovano (često v smislu »duhovitosti« zaostreno) konico, in ta ji šele daje pravi pomen in vrednost. Sleherna pesniška podoba se preobraža in se menjava, a pri vseh premenah uboga dvojno zakonitost: sam predmetni red podobe in hkrati njeno čustveno ozadje. »Moj srčni as — je s križem bil prevzet« — je morda najbolj nazorni zgled takega, predmetno in čustveno zvestega prispodabljanja. Prav to dvakrat dvojno prepletanje uravnanege navdiha ustvarja mnogosojni, mični čar Menartovih trepetavih stihov.

S tem stvarnim čutom za predmetnost in za iskreno, ne zgolj »papirnato pesniško« (kot bi dejal Menart sam) doživljanje miselnosti svojega časa se tudi ujemata nadaljnji značilnosti njegovega pisanja: pogum pri uporabi novih, iz dnevnega življenja pobranih besed, celo tujk — in veselje do igranja s stih, ki se kaže v ponovitvah, navedkih (zlasti narodnih pesmi), premenah raznih in način in podobnih ukrepah. Vsakodnevne besede, ki bi jih šolniki slovstva obsodili, češ da so nepesniške, zvene celo v teh Menartovih na videz staroverskih stihih prav tako polno, so prav tako upravičene kot vse tiste, ki jih je že posvetila stoletna pesniška raba. In zapletena, izumetničena zgradba nekaterih pesmi, ki rastejo iz korenike navedkov ali ponovljenih stihov, učinkuje presenetljivo preprosto in celo udarno, ko se oprede z govorico današnjega dne.

Knjižica je izšla v nenavadno lepi tiskarski in knjigoveški izdelavi: Grega Košak, tako kaže, si je že v tem kratkem času pridobil lepo mesto med tistimi, ki danes pri nas opremljajo knjige. Posnemanje otroške risbe je često le izraz samovoljne in preobjedene izumetničenosti; ob Menartovih pesmih pa je primerno bolj kot kaj. A ne le ovitek in platnice, tudi tisk v sami knjigi je zgledno in redko lep; škoda, da so se vrinile tri bistvene napake, ki kazijo smisel stihov. Razveseljivo je tudi, da si mlada in majhna založba zna privoščiti razmeroma nizko prodajno ceno.

Herbert Grün

BRANKO ČOPIČ, OGNJENO LETO

Pri Državni založbi Slovenije je izšel v zbirki »Knjižna polica« roman znanega pisatelja Branka Čopiča »Prolom«. Prevajalec Fran Albreht je izbral za slovenski naslov »Ognjeno leto«, s čimer je še bolj poudaril, da gre za roman iz časov partizanstva, za temo našega osvobodilnega boja. Prelili smo že veliko črnila z razpravljanjem, kakšen naj bi bil »veliki partizanski tekst«. Medtem ko smo v Sloveniji ostali v glavnem pri zapiskih ali kvečjemu novelah, katerih je presenetljivo pičlo število, pa so Srbi in Hrvati, vsaj zdi se tako, literarni motiv partizanstva naskočili z veliko večjim pogumom. Čopičev »Prolom« je le eden od tekstov, ki so doživeli precejšen uspeh pri bralcih, uspeh, ki kajpak sam po sebi še ni dokaz, da gre za resnično umetniško in literarno zrelo ustvaritev, vendar ga imamo lahko za znamenje, da je pisatelj vsaj približno zadel bistvo svoje ne prelahke teme.

Romani o revoluciji so danes »moderni«, imamo jih nekaj manj dobrih, nekaj več slabih. Bralec, ki je vsaj malo razgledan po tej literaturi, gotovo pozna Šolohova »Tih Don«, ki spričo svoje resnično veličastne zasnove in izvedbe lahko velja za veliki tekst revolucije. S podobami junakov Šolohova in njihovih doživetij v očeh se zato kot z nekim merilom — hoté ali nehoté — bližamo tudi tekstu iz naše revolucije. Primerjajoč Čopičevo »Ognjeno leto« s »Tihim Donom« bomo navzlic številnim odlikam, ki jih ima Čopičev tekst, brez težave ugotovili, da ima roman Šolohova, ki je zrastel na velikanski tradiciji ruske realistične proze, sev *mного prednosti pred, recimo, slehernim romanom*, ki bi s tako ali podobno temo nastal v kateri koli izmed naših literatur, kajti te ne poznajo velike tradicije realističnega romana. Če opustimo torej primerjavo med vzornim in do sedaj še ne doseženim »Tihim Donom«,